

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.13

Жидков В.Л.

Національна академія внутрішніх справ

ЗАКОНОДАВЧІ ЗМІНИ ДО КПК УКРАЇНИ, ЩО ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СТРОКАМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ, ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЗДІЙСНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ДЕТЕКТИВАМИ НАЦІОНАЛЬНОГО АНТИКОРУПЦІЙНОГО БЮРО УКРАЇНИ

У статті досліджено актуальні проблемні аспекти законодавчих змін до КПК України, що пов'язані зі строками досудового розслідування, та їх вплив на здійснення досудового розслідування детективами Національного антикорупційного бюро України. За результатами проведеного дослідження сформовано пропозиції щодо вдосконалення КПК України у цій частині.

Ключові слова: зміни, строки досудового розслідування, слідчий, детектив, прокурор, підозрюваний, слідчий суддя, розгляд клопотання про подовження строків досудового розслідування.

Законотворчий процес розуміється як уся сукупність дій, починаючи з визначення соціальної потреби врегулювання певних суспільних відносин нормативно-правовим актом вищої юридичної сили, а також включаючи стадію підготовки майбутнього законопроекту, безпосередньо законодавчий процес, а також комплекс заходів, спрямованих на запровадження прийнятого закону в життя та визначення ефективності його реалізації [1, с. 13].

Цей процес «значно розширений процесом пізнання, аналізу, оцінок правостворюючих факторів, діяльністю органів державної влади зі створення проектів законів, прогнозування, планування законодавства і багатьма іншими аспектами, що закінчується процесом прийняття і підписання закону» [2, с. 11].

Проте слід погодитись із І.Л. Литвиненко, яка цілком слушно зазначає, що прийняттям і підписанням закону законотворчий процес не завершується, та необхідною його стадією має виступати оцінка ефективності дії закону [3, с. 248], що є дуже актуальним з урахуванням численних змін, які внесені останнім часом до КПК України.

Законотворчий процес, відповідно, регулює і кримінальне процесуальне законодавство, основу якого становить КПК України.

Серед останніх законодавчих змін, що торкнулись сфери кримінального судочинства, слід відзначити Закон України № 2147-VIII від 3 жовтня 2017 року «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» (далі – Закон № 2147-VIII), яким внесено низку суттєвих змін до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Зокрема, зміни торкнулись строків досудового розслідування та порядку їх подовження.

Стан дослідження. Окремі проблемні аспекти строків досудового розслідування у кримінальному провадженні досліджували Ю.П. Аленін, Н.Л. Боржецька, І.В. Гловюк, С.О. Ковальчук, Т.В. Корчева, Н.В. Неледва, Г.І. Сисоєнко, О.О. Торбас, С.Б. Фомін, Д.В. Шилова, Д.В. Ягунів та інші науковці. Проте з урахуванням значних змін у КПК України наукових праць з цих питань досить мало.

Метою вказаної статті є дослідження строків досудового розслідування, зокрема змін, які стосуються строків розслідування, що відбулись у КПК України, з метою виявлення проблемних питань у разі їх застосування у практичній діяльності та викладення пропозицій щодо вдосконалення КПК України з метою їх вирішення.

Досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності (пункт 5 частини першої статті 3 КПК України) [4].

Процесуальні строки – це встановлені законом або відповідно до нього прокурором, слідчим суддею або судом проміжки часу, у межах яких учасники кримінального провадження зобов'язані (мають право) приймати процесуальні рішення чи вчиняти процесуальні дії (частина 1 статті 113 КПК України) [4], які науковці поділяють на дві великі групи залежно від їх часового прояву: строки-періоди і строки-моменти [5, с. 735].

Специфіка кримінальної процесуальної діяльності та наявність значного обсягу повноважень у представників органів досудового розслідування щодо обмеження прав і законних інтересів учасників кримінального провадження вимагають від органу законодавчої влади оперативно вдосконалити кримінальне процесуальне законодавство. І одним з таких інститутів, який потребує негайного вдосконалення, є інститут строків досудового розслідування [6, с. 78–79].

Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення мають бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень, які не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. У статті 28 КПК України наведено критерії для визначення розумності строків кримінального провадження.

Законом № 2147-VIII визначено, що строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР)

до дня повідомлення особі про підозру у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину становить вісімнадцять місяців (абзац 2 частини 1 статті 219 КПК України). При цьому слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження також у разі, коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 цього Кодексу, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру (абзац 1 пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України) [4].

На перший погляд, запропоновані новації відповідають завданням КПК України щодо забезпечення швидкого досудового розслідування, а також такій засаді кримінального провадження, як проведення досудового розслідування у розумні строки. Поряд з цим під час здійснення органами досудового розслідування, зокрема детективами Національного бюро, розслідування у особливо складних провадженнях про злочини, вчинені у сфері економіки, із використанням фірм нерезидентів, їх закордонних рахунків та виведенням коштів за межі України; із застосуванням великої кількості фіктивних фірм та так званих «конвертаційних центрів», а також у багатоепізодних провадженнях, запроваджені зміни є вкрай несприятливими.

Для розслідування таких проваджень необхідним є проведення великих за обсягом та специфічних процесуальних дій, таких як: відкриття та аналіз значної кількості банківських рахунків (що потребують розкриття та аналізу багатьох ланок); встановлення засновників та керівників товариств, задіяних у виведенні (перерахуванні) коштів; виявлення та вилучення необхідної первинної документації і комп'ютерної техніки; встановлення та допити причетних осіб; проведення ревізій і перевірок; судових експертиз, низки слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення фактичних даних, що мають значення.

Окремими причинами, що зумовлюють тривале розслідування у таких провадженнях, є необхідність проведення низки судових експертиз, а також отримання міжнародної правової допомоги від іноземних компетентних органів.

Так, поширеними є випадки проведення експертами судових експертиз у строки понад шість місяців, а інколи понад рік, що зумовлене призначенням значної кількості експертиз та, відповідно, великим навантаженням на експертні установи.

На отримання від іноземних компетентних органів відповідей на запити про міжнародно-пра-

вову допомогу часто витрачається час, що може становити близько року та більше. Іноді довгоочікувані отримані відповіді від таких органів є лише проміжними, оскільки іноземними компетентними органами може здійснюватися з'ясування та уточнення окремих питань, та лише після підтвердження органом досудового розслідування необхідних відомостей відбувається подальше виконання запиту. Також у практичній діяльності є випадки, коли через тривалий час іноземні компетентні органи повідомляють ініціатору запита про те, що необхідно надати додаткові матеріали (додаткові судові рішення), оскільки змінився держатель певних документів, що цікавлять слідство. Звісно, лише після надання необхідних додаткових документів, а в окремих випадках спрямування нового запиту, розпочнеться процес його виконання компетентним органом іноземної країни.

Можливість зупинення такого кримінального провадження на підставі пункту 3 частини 1 статті 280 КПК України (наявна необхідність виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва) вищевказаними змінами до КПК України скасована, оскільки зупинення досудового розслідування здійснюється лише після повідомлення особі про підозру, що, на наш погляд, не враховує особливості практичного використання інституту міжнародно-правового співробітництва, які коротко зазначені вище, особливо у кримінальних провадженнях, підслідних Національному бюро.

Для виконання вищеперелічених процесуальних дій іноді об'єктивно необхідні строки, що перевищують визначені статтею 219 КПК України строки, оскільки розслідування таких проваджень передбачає не лише поглиблене дослідження детективом обставин їх вчинення, спільне бачення та злагоджену роботу з процесуальним керівником, належну взаємодію зі спеціалістами, експертами, співпрацю з іноземними компетентними органами, а також своєчасний та об'єктивний розгляд необхідних клопотань сторони обвинувачення з боку слідчого судді, належну поведінку інших зацікавлених учасників кримінального провадження.

Об'єктивно слід відзначити, що КПК України не надає детективу чи прокурору достатніх засобів, що гарантують вчасні та швидкі строки розгляду різних клопотань сторони обвинувачення слідчим суддею та надання відповідних ухвал, проведення експертом експертизи, виконання ухвал слідчого судді щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження різними суб'єктами, яким вони адресовані, якщо

не сплинули строки їх виконання (тимчасовий доступ до речей і документів), а також прискорення отримання допомоги в рамках міжнародного співробітництва тощо.

З урахуванням вищезазначених змін у разі, коли органу досудового розслідування відомі певні особи, що причетні до скоєння злочину, та слідством вживаються заходи на збирання та закріплення доказової бази щодо цих осіб та встановлення інших осіб, які брали участь у його скоєнні, для прийняття законного процесуального рішення, а кримінальне провадження могло мати судову перспективу, проте закінчився строк, визначений статтею 219 КПК України, в якому жодній особі не було повідомлено про підозру, слідчий, прокурор зобов'язані закрити кримінальне провадження на підставі пункту 10 частини 1 статті 284 КПК України [4]. У зв'язку з цим як у практикуючих правників, так і у науковців виникають такі запитання: Чи буде вказане рішення слідчого або прокурора законним та обгрунтованим? Чи буде воно відповідати завданням кримінального провадження? Звичайно, ні. Скоріш таке рішення буде вимушеним та прийнятим на виконання вищевказаних формальних вимог КПК України, що фактично позбавляє можливості виконати завдання кримінального провадження.

Враховуючи, що таким завданням є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення повного розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура, доцільним є перегляд строків здійснення досудового розслідування у таких фактових провадженнях та нерозповсюдження на них обмежень, визначених статтею 219 КПК України.

І. Цюприк цілком слушно зауважує, що закриття з підстав, визначених у абзаці 2 частини 1 статті 284 КПК України, окремих категорій кримінальних проваджень (насамперед про тяжкі та особливо тяжкі злочини проти основ національної безпеки України та низка інших злочинів) може призвести до росту злочинності та інших негативних наслідків, пов'язаних із порушенням прав і свобод людини, громадської та національної безпеки держави, а також дасть можливість особам, які їх вчинили, уникати кримінальної відповідальності та сприяти продовженню ними своїх проти-

правних дій [7, с. 30–31]. На наш погляд, це також стосується злочинів, скоєних у сфері економіки.

Переходячи до наступних змін, що торкнулись строків досудового розслідування, необхідно зазначити, що вони змінюють зміст прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування та збільшують судовий контроль за такими строками.

Законом № 2147-VIII визначено, що строк досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до ЄРДР до дня повідомлення особі про підозру у кримінальному провадженні щодо тяжкого або особливо тяжкого злочину становить вісімнадцять місяців (абзац 2 частини 1 статті 219 КПК України). Якщо досудове розслідування злочину або кримінального проступку до моменту повідомлення особі про підозру неможливо закінчити у строк, а також повідомлення особі про підозру у скоєнні злочину строк досудового розслідування може бути неодноразово подовжений слідчим суддею за клопотанням прокурора або слідчого, погодженого з прокурором [4].

На наш погляд, наділення слідчого судді повноваженнями з подовження строків досудового розслідування не зовсім відповідає суті судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, оскільки слідчий суддя, приймаючи рішення про подовження або відмову у подовженні строків досудового розслідування, визначає подальший хід розслідування, становлячись більш активним учасником розслідування, який уповноважений приймати остаточне рішення про це, по суті, визначаючи: чи є провадження перспективним та у який строк має бути закінченим.

Вважаємо, що законодавцем під час ухвалення цих змін не враховане таке. Фактично за подовженням строків слідства залишається нагляд з боку керівництва органів прокуратури, оскільки подовження строків розслідування до шести місяців здійснюється слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з керівником регіональної прокуратури або його першим заступником чи заступником, заступниками Генерального прокурора, а до дванадцяти місяців – слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з Генеральним прокурором чи його заступниками (частина 3 статті 294 КПК України) [4].

Вимоги до клопотання про подовження строку досудового розслідування слідчим суддею визначені статтею 295-1 КПК України, яке серед іншого має містити всі слідчі (розшукові) та інші про-

цесуальні дії, проведені під час кримінального провадження. До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з ЄРДР щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. При цьому слідчий, прокурор зобов'язані зазначити у відповідному клопотанні найкоротший строк, достатній для потреб досудового розслідування [4]. Із наведеного вбачається, що стадія виготовлення клопотання разом із долученими до нього додатками та його погодження із заступником Генерального прокурора або Генеральним прокурором України займає певний час.

У подальшому слідчий суддя зобов'язаний розглянути клопотання про подовження строку досудового розслідування протягом трьох днів з дня його одержання, але в будь-якому разі до спливу строку досудового розслідування за участю слідчого або прокурора, а також підозрюваного та його захисника у разі розгляду клопотання про подовження строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру (частина 3 статті 295-1 КК України) [4]. У зв'язку з цим можливе виникнення труднощів під час розгляду слідчим суддею такого клопотання, що можуть бути пов'язані із забезпеченням участі підозрюваного та захисника у судовому засіданні.

Крім того, практикуючим правникам відомо про навантаження, яке випало на слідчих суддів у зв'язку зі збільшенням судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, що додає можливих труднощів, пов'язаних із визначенням часу розгляду слідчим суддею такого клопотання, а також виготовленням та наданням учасникам копії судового рішення за результатами розгляду.

Як зазначає суддя Верховного Суду України Надія Стефанів, такі зміни призводять до навантаження повноваженнями та відповідальністю слідчих суддів, хоча цей інститут задумувався для захисту конституційних прав та свобод особи під час кримінального провадження, зокрема для контролю за діями слідчого, прокурора, а не для допомоги у здійсненні досудового розслідування [8].

Також слід відзначити, що Законом № 1950-VIII від 16.03.2017 (в редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017) внесено зміни до частини 3 статті 219 КПК України, відповідно до якої строк із дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається у строки, передбачені цією статтею [4].

Оскільки розшук підозрюваного оголошується, якщо під час досудового розслідування місцезнаходження підозрюваного невідоме або особа перебуває за межами України та не з'являється без поважних причин на виклик слідчого, прокурора за умови належного повідомлення про такий виклик (статті 280, 281 КПК України) [4]. Як вбачається, оголошення розшуку підозрюваного здійснюється після виконання низки вищеперелічених умов та отриманих відомостей про зміну поведінки підозрюваного з метою уникнення: вручення йому повісток про виклик до органу досудового розслідування або повідомлення про підозру; зміну місця мешкання; засобів телефонного зв'язку тощо. Таким чином, фактично саме поведінка підозрюваного зумовлює необхідність прийняття слідчим чи прокурором постанови про зупинення досудового розслідування у зв'язку із розшуком підозрюваного.

У зв'язку з тим, що строк з дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею включається в зазначені строки, то підозрюваному стає вигідно переховуватися від слідства і суду та використовувати це з метою уникнення можливої кримінальної відповідальності.

Крім того, такі зміни дають можливість стороні захисту або іншим зацікавленим особам оскаржувати слідчому судді постанову про зупинення досудового розслідування, а у разі задоволення такої скарги відбуватиметься зменшення строків досудового розслідування, що негативно позначиться на розслідуванні та призведе до вимушеного прийняття процесуальних рішень, зокрема про закриття кримінального провадження.

Таким чином, на наш погляд, теоретичним та практичним опрацюванням вищенаведених змін до КПК України, які пов'язані зі строками досудового розслідування, вбачається, що вони не врахували основні завдання кримінального судочинства, емпіричний досвід застосування таких змін, а також особливості розслідування тяжких та особливо тяжких кримінальних проваджень, зокрема, підслідних Національному бюро.

Висновки. Резюмуючи викладене, варто підкреслити, що, на наш погляд, зазначені вище зміни до КПК України, які стосуються строків

досудового розслідування, на практиці не сприятимуть прийняттю слідчими та прокурорами законних процесуальних рішень у кримінальних провадженнях у сфері економіки та забезпеченню повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Враховуючи, що стадія досудового розслідування – це дуже важливий етап кримінального провадження, на якому виконуються завдання такого провадження на цій стадії, а також закладається фундамент для можливого їх повного виконання на стадії судового розгляду, у зв'язку з чим доцільним є перегляд підходу до строків досудового розслідування та обрахування їх з дня повідомлення особі про підозру та внесення відповідних змін до статті 219 КПК України.

З метою дотримання розумних строків досудового розслідування та виконання завдань кримінального судочинства повноваження з вирішення питання про подовження строків досудового розслідування до шести та дванадцяти місяців необхідно покласти на Генерального прокурора або його першого заступника чи заступників, керівника регіональної прокуратури або його першого заступника чи заступника шляхом внесення відповідних змін до статті 294 КПК України, що забезпечить належний прокурорський нагляд за дотриманням таких строків.

Також доцільним є внесення змін до частини 3 статті 219 КПК України та передбачення, що строк з дня винесення постанови про зупинення кримінального провадження до дня її скасування слідчим суддею не включається у строки, передбачені цією статтею.

Підлягає доповненню частина 1 статті 280 КПК України щодо передбачення можливості зупинення досудового розслідування у зв'язку із наявною необхідністю виконання процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва у провадженнях, за якими особам не повідомлялось про підозру.

Список літератури:

1. Богачова О.В. Законотворення: теоретико-прикладні аспекти: монограф.; Ін-т законодавства Верховної Ради України. Кам'янець-Подільський: Рута, 2012. С. 446.
2. Погорелова З.О. Законодавчий процес в Україні: проблеми теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Націонал. юридич. акад. Укр. імені Ярос. Мудр., 2004. С. 19.
3. Литвиненко І.Л. До питання вдосконалення законотворчого процесу в Україні. Університетські наукові записки. 2016. № 5. С. 246–256.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13.04. 2012. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
5. Фомін С.Б. Засоби забезпечення розумності строків кримінального провадження за новим КПК України. Форум права. 2012. № 2. С. 735–741.
6. Торбас О.О. До питання визначення строків досудового розслідування. Вісник кримінального судочинства. 2016. № 3. С. 78–84.
7. Цюприк І. Напрями удосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства в контексті змін до КПК України. Вісник прокуратури. 2018. № 1. С. 29–34.
8. Стефанів Надія. Про нововведення у кримінальному процесуальному законодавстві – на круглому столі в Івано-Франківську. URL: http://ukrainepravo.com/judicial_truth/divine_law/pro-novovvedennya-u-kryminalnomu-protseualnomu-zakonodavstvi-na-kruglomu-stoli-v-ivano-frankivsku-s/.

ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В УПК УКРАИНЫ, КОТОРЫЕ СВЯЗАНЫ СО СРОКАМИ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ, И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ОСУЩЕСТВЛЕНИЕ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ ДЕТЕКТИВАМИ НАЦИОНАЛЬНОГО АНТИКОРРУПЦИОННОГО БЮРО УКРАИНЫ

В статті досліджені актуальні проблемні аспекти законодавчих змін у УПК України, які пов'язані з термінами досудового розслідування, а також їх вплив на здійснення досудового розслідування детективами Національного антикорупційного бюро України. За результатами проведеного дослідження сформульовані пропозиції щодо удосконалення УПК України в цій частині.

Ключевые слова: *зміни, терміни досудового розслідування, слідчий, детектив, прокурор, слідчий суддя, розгляд ходатайств про продовження строків досудового розслідування.*

LEGISLATIVE AMENDMENTS TO THE CPC OF UKRAINE RELATED TO THE TERMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION AND THEIR IMPACT ON THE PRE-TRIAL INVESTIGATION BY DETECTIVES OF THE NATIONAL ANTI-CORRUPTION BUREAU OF UKRAINE

The article investigates the actual problem aspects of the legal regulation of the investigation by the judge of the petitions of detectives of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine on the application of preventive measures, first of all, regarding the definition of the participants in such a review and the role of the detective in this. According to the results of the study, proposals were made to improve the CPC of Ukraine in relation to the application of the preventive measures of investigators and detectives to the participants of the trial consideration of petitions.

Key words: *changes, investigator, detective, prosecutor, suspect, lawyer, investigator, petition, proof, petition for the application of preventive measures.*